

*Prof. Dr. Tayyar Arı ile
Orta Doğu ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine*

OKAN YÜKSEL

www.okanyuksel.com

iletisim@okanyuksel.com

*5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun telif haklarına ilişkin hükümlerine göre
Okan Yüksel'in yazılı izni olmadıkça hiçbir kimse, yayıncı ve kuruluş, eserin tamamını
veya bir kısmını yayınlamayaz, çoğaltamaz, alıntı yapamaz.*

Dünden bugüne uzanan süreçte Türkiye ve ABD arasında sıkı bağlar kurulduğunu gözlemliyoruz. Bu bağların oluşmasındaki temel sebepler nelerdir?

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde Soğuk Savaş sırasında bir takım iniş çıkışlar olsa da genel anlamda bir ittifak ilişkisi söz konusu. Bunu o günün dinamikleriye açıklamak mümkün: soğuk savaşın getirdiği karşılıklı güvenlik kaygıları ilişkilerin de belirli bir ittifak içerisinde yürütülmesini zorunlu kılıyordu. Sovyetler Birliği vardı ve bu Türkiye için önemli bir tehdit unsuruydu, bu Türkiye'nin Batı bloğunda yer almasını daha özel olarak ABD ile ittifak ilişkisi içerisinde olmasını gerektiriyordu. Bunun içsel dinamikleri de vardı tabii ki, Türkiye daha zayıf bir ekonomiye ve daha istikrarsız bir siyasi yapıya sahipti, bütün bunlar Türkiye'nin bir ittifak ilişkisi içerisinde girmesini zorunlu kılan unsurlardı. Bu konjontür, içsel ve dışsal yapı, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte kırıldı belirli ölçüde, fakat ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler birden sona ermedi. Hatırlayacaksınız, I. Körfez Savaşı, Soğuk Savaşın bitmesine rağmen ittifak ilişkisinin sürdüğüne dair önemli bir süreç. 1991 ile 2000 arasına bakarsanız, Türkiye ile ABD ilişkileri pek de sorunlu görünmüyordu.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişki dünden bugüne ne gibi değişimlere uğramıştır? Örneğin 11 Eylül sonrasında ya da Barack Obama'nın başkan seçilmesi sonrasında bu ilişkilerin boyutunda önemli bir değişim yaşanmış mıdır?

11 Eylül 2001 sonrasında önemli bir kırılma yaşandı. Bu sadece Türkiye ile ABD arasında yaşanan bir kırılma değildi esasında, ABD ile tüm müttefikleri arasında yaşanan bir kırılmaydı. 11 Eylül, bu terör tehdidinin, uluslararası topluma yönelik bir tehdit olarak algılandığı için, yine de ABD'ye tam bir destek söz konusu oldu. ABD ile ilişkilerde bu terör tehdidi konusunda yine herhangi bir değişiklik olmadı. Afganistan'da bu somutlaştı, Afganistan'da uluslararası toplum teröre karşı bir cephe oluşturdu ve bu operasyon NATO bağlamında gerçekleştirildi. Ama sonrasında, özellikle yaşanan Irak süreci ve 2001 Ocağında başlayan George Bush dönemi ilişkilerde farklılaşmalar yaşanmasına neden oldu. George Bush'un dış politika söylemi çok daha sertti. Burada bir "prevent war", "prevent strike" gibi temel stratejilere dayanıyordu. Tehdidin niteliğini kendi belirleme ve bu bağlamda terör ve nükleer silaha sahip ülkelerin korsan ülkeler, haydut ülkeler olarak nitelenmesi; bunlara karşı uluslararası toplumu bir tercihe zorlaması söz konusuydu. Bu nedenle, Bush döneminde ikili ilişkilerimizde belli ölçüde farklı algılamalar söz konusu oldu yine de. Afganistan'dan hemen sonra Irak operasyonunun tartışılmaya açıldığını görüyoruz. Bu sürece Türkiye, kuşukuyla yaklaştı çünkü bu konuda uluslararası toplumun tam bir desteği söz konusu değildi. Uluslararası toplum Irak'ta diplomatik yöntemlerin denenmesinden yanaydı, bir askeri operasyon için koşulların olgunlaşmadığı düşünülüyordu. Ama ABD, bu süreci, mevcut ambargo sürecini bir an önce sona erdirip, askeri bir çözüm yolunun denenmesini istiyordu. Türkiye bu konuda biraz daha kuşkuluydu. Çünkü askeri bir çözümün sorunu ortadan kaldırıp kaldırmayacağı noktasında emin değildi. Daha doğrusu, askeri bir operasyonun sorunu daha da arttıracığı düşünülüyordu. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası meşrutiyeti olmayan tek taraflı bir operasyona karşı anayasal bir problemi de vardı. Anayasa'da uluslararası meşrutiyeti olmayan konularda Türkiye'nin askeri güç kullanması söz konusu değildi. Türkiye bu konuları sürekli olarak gündeme getirdi, Türkiye, ancak uluslararası meşrutiyeti olan bir operasyona destek verebileceğini ifade etti. Yani aslında, siyasi çekincesini bu hukuki meşrutiyete dayandırdı. Yani, Türkiye, siyasi alandaki tereddütlerini hukuki alanda meşrulaştırmaya çalışıyordu. Yine de Ak Parti hükümetinin iş başına gelmesinden sonra ABD ile belli bir ölçüde yakınlaşma arayışı gündeme geldi. Mart 2003 öncesi, ABD'nin Güvenlik Konseyi kararını beklemeden bir operasyon yapacağı belli olmuştu ve Türkiye'nin bu operasyonun neresinde yer alacağı artık temel bir gündem maddesi haline gelmeye başladı. Bu çerçevede Türkiye ile ABD arasında bir takım

müakereler meydana geldi. Bu müakerelerde Türkiye'nin Irak'ta ne gibi görevler alacağı, ABD'nin Irak'ta ne yapacağı ve sürecin sonrasında neler olacağı tartışılmaktaydı. Fakat müakereler sonrasında ABD ile ortak bir yol bulunamadı. Türkiye, Saddam sonrası Irak'ın durumu konusunda ve ABD'nin Irak'taki ajandası hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak istiyordu. Türkiye, Irak'ın bölünmesi sonrasında yaşanacak bir kargaşanın Türkiye'yi de etkileceğini düşünmekteydi ve bu tüm Türkiye'de ortak bir kaygı halini aldı. Bu nedenle, müakerelerden kamuoyuna sadece işin parasal boyutu yansıtıldı. Sanki müakerenin parasal bir anlaşma olduğu, Türkiye'nin on beş milyar dolar alacağı telafuz ediliyordu. Ama sonra anlaşıldı ki bu sadece para ile ilgili bir müzakere değildi. Müzakerelerin askeri ve siyasal bir boyutu da vardı. Askeri boyut Türk askerinin nereye yerleştirileceği, komutanın kimde olacağı, operasyonun neredesinde yer alınacağı konularından oluşuyordu. İkincisi ise, siyasal anlamda Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılanması sürecinde nerede yer alacağı, Irak'ın yeniden inşasında Türkiye'ye ne gibi görevler verileceği bilinmek isteniyordu. Bu konularda, zannediyorum, bir uzlaşma sağlanamadı. 5 Şubat'ta kabul edilen ilk tezkere, henüz daha müzakereler devam ederken çıkartıldı. Müzakerelerden, belki de, Türkiye ümitliydi, yani kendisini tatmin edecek bir sonucun çıkacağını umuyordu ve bu çerçevede birinci tezkere kabul edildi. Fakat sonrasındaki bir aylık süreçte uzlaşma sağlanamadığı için 1 Mart Tezkeresi'nin parlamentoda görüşülmesi esnasında Ak Parti kendi grubunu serbet bırakarak bir grup kararı almadı. Dikkat ederseniz, söz konusu süreçte, askeri kanat da net bir tavır ortaya koymadı. Ben, bunu işi siyasiler çözsün demek olarak görüyorum, bir tatmin olamama olarak görüyorum. Yani sadece siyasilerin ve kamuoyunun değil askeri kanadın da kaygıları belirli ölçüde ortadan kaldırılamamıştı. Sonuçta bu kafa karışıklığı, kamuyundaki kaygılar ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki politikalarının geleceği dikkate alınarak parlamento bu tezkereyi geçirmedi. Tabii bu ABD'de ciddi bir tramva yarattı, bir şok yaşandı çünkü bu hiç beklenmiyordu açıkçası. ABD, her halükarda Türkiye'nin bu operasyonda yer alacağını ve Kuzey Cephesi'nin açılacağını düşünüyordu. Böylecek ABD rahatlayacak ve operasyonu çok daha kolay gerçekleştirebilecekti. Ama Türkiye açısından bakacak olursak, müzakerelerde halledilmemiş mulak konular ortadayken böyle bir operasyonda yer almak, henüz sonucu belli olmayan bir işgalin parçası olmak anlamına gelmekteydi. Bu da hem bugün için Türkiye'nin Irak'a katkı yapabilecek bir pozisyona sahip olamayacaktı, hem de Türkiye tüm Orta Doğu politikasının geleceğini hırpalamış olacaktı. Bugün için tüm bölgeyle daha rahat konuşabiliyorsunuz, tüm dünyada Türkiye bir prestij unsuru haline geldi. Türkiye, işgale destek vermeyerek sadece Orta Doğu'da değil, tüm dünyada pozitif bir imaj oluşturdu.

Türkiye'nin Irak'ta işgale destek vermemesi, Türkiye'nin dış politikasındaki kırmızı çizgiler göz önüne alınacak olursa nasıl değerlendirilebilir? 1 Mart'ta Tezkerenin meclisten çıkmaması, kırmızı çizgilerin aşıldığı anlamına gelebilir mi?

Bu noktada, kırmızı çizgilerimiz nelerdi, buna bakmak lazım. Kırmızı çizgilerimiz, Irak'ın parçalanmaması, yani Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti oluşmaması ve Kerkük'ün statüsüydü. İşte bu ikisi kırmızı çizgilerimizdi. Bu iki konuda, Türkiye'nin kaygıları giderilmiş olsaydı, ben 1 Mart tezkeresinin geçeceğini düşünüyorum. Sonrasında da söz konusu kırmızı çizgilerimizde herhangi bir değişiklik olduğunu zannetmiyorum. Çünkü bugünkü duruma baktığımızda halen Türkiye'nin Irak'ın parçalanmasına yönelik hassasiyetlerini devam ettirdiğini, söyleyebiliriz. Ayrıca, bugün Irak'ın bütünlüğünün korunması noktasında hem Irak içindeki aktörlerin, hem bölgesel aktörlerin hem de küesal aktörlerin ortak bir kanaati var. Yani bugün, Irak'ın parçalanmamasına yönelik ortak bir kanaatin oluştuğunu görüyoruz. Parçalanmış bir Irak'tan elde edilecek kazançların yanında kaybedileceklerin çok daha büyük olduğunu, hatta bunun elde edilemeyeceğinin bilincindedeler. Oysa son zamanlara kadar ABD'nin tavrında bir netlik yoktu, Irak'ın parçalanması ihtimali henüz ortadan kalkmamıştı ve Türkiye bu nedenle Irak'taki yapıya karşı mesafeliydi. Türkiye bu kaygıları boşu boşuna taşıymıyordu, Irak işgali öncesi

ABD’de “Irak parçalanabilir, parçalansa bile ne olur” gibi bir yaklaşım vardı. Çünkü bu operasyonu yürüten ekibin de böyle bir gündemi vardı, yani Büyük Ortadoğu Projesi dediğimiz projeyi yürüten güvenlik ekibi aynı zamanda Bush’a yakın bir ekipti. Bu ekibin Irak’a yönelik ajandasında “Irak artık parçalanabilir olduğu, Irak’ın toprak bütünlüğüne yönelik ABD politikasının artık değiştirilebilir olduğu” yer almaktaydı. Karar alma yetkisi bu ekipte olduğu için, Türkiye de bunu bildiği için ABD’ye destek vermesinin kendi adına yaratabileceği olumsuzlukları görüyordu. Bu noktada Türkiye, Irak’ın parçalanmayacağına yönelik tam ve net bir garanti istiyordu. Bush yönetimi ancak son zamanlarında Irak’ın parçalanmasının içeride ve dışarıda yaratacağı olumsuz etkilerin çok daha büyük olduğunu gördü. Bu nedenle bu politikadan bir geri dönüş söz konusu oldu. İşte burada Türkiye ile ABD arasında bir yakınlaşma söz konusu oldu. Bu noktada değişen Türk Dış Politikası ya da kırmızı çizgilerimiz değil, değişen ABD Dış Politikası. ABD’nin güvenlik ekibindeki değişiklikler, sorunları algılamalarındaki farklılıklar; yani Irak’ta parçalanarak birşey olamayacağını anladılar, bunun ABD’nin çıkarlarına da aykırı birşey olduğunu gördüler. ABD’nin bir Kürt politikası vardı, çünkü Irak’ın parçalanması sürecinde Kürtler önemli bir unsurdur. Yeni bir yapı oluşturulacaktı. Fakat tüm bunların önemli itirazlarla karşılandığını gördü ABD, herşeyden önce Irak’ın yakın komşuları buna ciddi itirazlarda bulunuyordu: Suriye, Türkiye ve İran. Yine Sunni dünyası da buna ciddi bir muhalefette bulunuyordu ve zaten tüm bunları küresel aktörlere kabul ettirmek de oldukça zordu.

Bir de Türkiye, özellikle güvenlik sorunları nedeniyle, 2007 Ekim’indeki Dağlica Baskını sonrasında, kesin olarak sınır ötesi operasyon kararı vermişti, zaten hükümete böyle bir yetki verilmişti öncesinde. Bunun gerçekleşmesi halinde Türkiye-ABD ilişkileri onarılmaz bir yara alacaktı. Türkiye, ABD’ye rağmen böyle bir operasyonu gerçekleştirme ve güvenlik kaygılarına bir son verme amacı taşıyordu. O güne kadar resmi olarak Kuzey Irak ile herhangi bir iletişim kurmadı Türkiye, 5 Kasım 2007’de Bush ile Erdoğan arasındaki görüşme bu noktada tarihi bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Çünkü orada bir mütabakata varıldı, ABD Türkiye ile olan ilişkilerini tercih etmişti bir anlamda. O zamana kadar PKK, ABD tarafından bir terör örgütü olarak kabul edilmekle beraber hala ABD ve PKK arasında bir ilişki bulunuyordu. Türkiye bu noktada çeşitli belgelere ulaşıyor ve bunların bir kısmını kamuoyuyla paylaşıyordu. İşte bu Türk-Amerikan ilişkilerini zorluyordu. Ayrıca bir de ajanda farklılığı vardı: Türkiye, Irak’ın bütünlüğünü istiyor fakat ABD böyle bir kaygı taşımıyordu. ABD’nin ajandasında farklı bir Orta Doğu söz konusuydu: mesela bir Filistin sorunu yoktu, ABD sadece İsrail’in güvenliğini sağlamaya odaklanmıştı. ABD’nin daha rahat yönetebileceği bir Orta Doğu düşünülmekteydi. Bu noktada, Irak’ın, Suriye’nin bölünebileceği tartışılmaktaydı. Büyük Ortadoğu Projesi’nin açıklanan gündemi her ne kadar bunları söylemiyor olsa da, bölgenin demokratikleştirilmesi ve ekonomik olarak kalkındırılmasını söylüyor olsa da, bu projenin gizli bir gündemi olduğunu ve bu gündemin çok daha farklı olduğunu birçok kişi biliyordu. Bu politika farklılığı, örneğin ABD’nin İran’a karşı diplomatik bir çözümü değil de askeri bir çözümü savunması ve söylemlerinde bunu sürekli olarak tekrar etmesi, bunun Suriye için de geçerli olabileceği ihtimali ve tüm bunların sonucunda bölgenin istikrarsızlaşması Türkiye’yi kaygılandırmaktaydı. Türkiye ile ABD’nin ajandaları çok farklıydı, yani bir çıkar benzeşmesinden ziyade çıkar ayrışmaları söz konusuydu. Bush’un son zamanlarına doğru ABD politikalarında bir değişim başladı, bölgeden gelen itirazlar böyle bir değişikliği zorunlu kıldı. Bölgenin ABD eliyle demokratikleştirilmesi, bölgedeki önemli ABD müttefikleri tarafından da itirazla karşılandı. Zamanla bölgedeki ABD muhalefeti artmaya başlamıştı. Tüm bunlar ABD politikalarında önemli bir revizyonu zorunlu kıldı. Bu revizyon Bush döneminin sonuna doğru başladı. Bu elbette Türk-Amerikan ilişkilerine de yansdı ve Türkiye ile ABD teröre karşı birlikte hareket etmeye karar verdiler, Türkiye’nin güvenliğini önemseyecekti artık ABD. Irak’taki süreçte Türkiye’nin güvenlik kaygıları da göz önüne alınacaktı. Buna karşın, aslında Obama’ya kadar Türkiye’yi, rahatlatacak, tatmin edecek bir kadro yoktu. Obama’nın

gelmesi sonrasında yaşanan vizyon farklılığı Obama sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde bir yakınlaşmanın da doğmasına sebep oldu. Çünkü Bush, daha çok 'hard-power'ı öne çıkartan, askeri çözümler üzerinde yoğunlaşan bir dış politika anlayışına sahipti, daha agresifti. Obama ise bu konsepti değiştirdi, bunun sürdürülebilir olmadığını, sürecin böyle yönetilemeyeceğini sürekli olarak yüksek sesle ifade etti. İslam dünyasıyla ve Müslümanlarla yakın diyalog içinde olunması gerektiğini belirtti. Nisan'ın başındaki Türkiye ziyaretinde, daha sonrasında Haziran'daki Kahire konuşmasında Obama, tüm İslam dünyasına yeni bir diyalog içerisinde olduğunu ilan etti. Bu aslında yeni bir politikanın başlangıcıydı, yeni bir sayfa açıyordu ABD.

Barack Obama'nın başkan seçilmesinin hemen sonrasında Türkiye'yi ziyaret etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu ziyaretten ne gibi anlamlar çıkartabiliriz? Açılan bu yeni sayfada Türkiye'nin önemli bir aktör olarak görüldüğümü söyleyebilir miyiz?

Şüphesiz. ABD bölgede, Obama ile beraber farklı bir üslupla etkisini yeniden inşa etmeye çalışıyor. Kaybolan imajın yeniden oluşturulması lazım, çünkü ABD'nin bölgede önemli çıkarları var. Bu bölge, ABD açısından çok önemli; enerji kaynakları var. Yüz yıldır bu bölgede etkili olmaya çalışan bir güç ABD. Özellikle Soğuk Savaş ile birlikte çok daha önemli bir nokta haline geldi Orta Doğu. Bugün için de ABD'nin bölgede önemli çıkarları var. ABD, bu bölgede çok etkili olmaya çalışan bir ülke ama Bush'un politikalarıyla bölgede ABD etkinliği oldukça yara aldı. ABD'nin bu üslupla devam edemeyeceği anlaşıldı, bu nedenle Obama bir üslup değişikliğine gitmek zorundaydı. Burada Türkiye'nin İslam dünyası ile yakın ilişkileri, bölgede Türkiye'ye yönelik olumlu imaj, Türkiye'nin parlamenter demokrasiyi geliştirebilmiş, Batı ile önemli diyalogları olan, NATO'nun üyesi olan, AB üyelik sürecinin devam etmekte olması Türkiye'yi bu süreçte öne çıkarttı. Obama bunu değerlendirmek istedi. Türkiye'nin bu misyonu; Batı'nın da bir parçası olan Orta Doğu ülkesi olması bu dünyanın istikrarı, barışı ve ABD imajı açısından oldukça önemliydi. Obama böylece iyi bir Orta Doğu kurulabileceğini düşündü. İşte bu Türk-Amerikan ilişkilerinde bir yakınlaşmayı doğurdu. Artık ajanda farklılığı belli ölçüde giderilmişti; Irak'ta bir politika değişikliği vardı, Obama ilk gelişinde Kuzey Irak'ın teröre destek vermemesi gerektiğini, PKK ile ilişkisini kesmesi gerektiğini ifade etmeye başladı. Böylece Obama'nın Türkiye'nin hassasiyetlerine duyarlı bir başkan olduğu kısmen de olsa belli olmuştu. Orta Doğu barış sürecinin kesinlikle kaldığı yerden devam ettirilmesi gerektiğini, burada bir çözümün şart olduğunu ifade ediyordu Obama. Dolayısıyla, Bush'un gündemine almadığı oysa Türkiye'nin önem verdiği konuları Obama gündemine almıştı. Bu noktada Türkiye ile ABD arasında bir vizyon benzeşmesi söz konusu oldu, yani her iki ülkenin üslubunda da 'hard power'dan ziyade 'soft power' öne çıkmaya başladı. Obama'nın söylediklerinden askeri çözümlerden ziyade diplomasinin kullanılacağı anlaşılıyordu. Obama bölgesel aktörlerle arasına bir mesafe koymamıştı, örneğin bir İran ile diyalog kurulabileceğinden bahsediyordu. Özellikle Türkiye'nin hassas olduğu üç konuda Obama'nın bir politika değişikliğine gideceği belli oldu, Obama bunu seçim öncesinde de söylüyordu ve seçim sonrasında da bu söylemine devam etti. Neydi bunlar; bir, İran politikası; iki, Irak politikası ve üç Orta Doğu Barış Süreci. Bu üç politika da Türkiye'nin büyük kaygılar taşıdığı politikaları ve Obama sonrasında ABD ile benzeşme söz konusu oldu. ABD, İran'la diyalog kurulabileceğinden, Irak'ın toprak bütünlüğünden ve terörün son bulması gerektiğinden ve son olarak da Orta Doğu barış sürecinin mutlaka devam etmesi gerektiğinden bahsediyordu. Bütün bunlar Türkiye ile ABD'nin Orta Doğu bağlamındaki ilişkilerinin belli ölçüde, o farklılaşmadan benzeşmeye doğru gittiğini gösterdi. Bu önemli bir yakınlaşma unsuruydu.

Bir de tüm bunlara Türkiye'nin artan gücü, azalan güvenlik yağılarını da eklersek; Türkiye artık doksanlı yılların Türkiye'si değildi. İki binli yıllardaki kırılma sonrasındaki gerginliklerin temel

nedeni ise Türkiye'nin gücünün ABD tarafından kabul edilmek istenmemesiydi. Türkiye artık bir güvenlik kaygısı taşıymıyordu, ABD ile sırf güvenlik kaygılarından dolayı bir ittifak arayışında değildi. Sovyetler Birliği yoktu ve artık Türkiye çevresindeki ülkelerle olan sorunlarını kendisi çözüyor, en azından çözmeye çalışıyordu. Dış İşleri Bakanlığının geliştirdiği "komşularla sıfır sorun" politikası uygulanıyordu. Tüm bunlar Türkiye'nin elini güçlendiren unsurlardı, çünkü her ne kadar az güvenlik kaygımız varsa, dışarıda bir o kadar rahat dış politika uygulayabilirsiniz. Türkiye'nin öncesinde yaşadığı güvenlik kaygıları ABD ile ittifakını zaruri kılıyordu ve bu bazen de tek taraflı bir bağımlılık ilişkisine dönüşüyordu. Bugünkü mevcut konjonktürde birşeyler değişmişti ve ABD'nin bunu görmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra Türkiye'nin iç yapısında da önemli değişiklikler söz konusuydu, Türkiye kendi içerisinde de seksenli doksanlı yıllardaki Türkiye değildi. İki bin dolar kişi başı milli geliri olan Türkiye, bunu kişi başı sekiz, on bin dolar civarına çıkartmıştı. GSMH'sı iki yüz milyar dolardan yedi yüz elli milyar dolara çıkmıştı. Dolayısıyla artık Türkiye önemli bir ekonomik güce de sahipti. Dış borçlar mümkün olduğu kadar azaltılmış, IMF'e de çok az bir borç kalmıştı. İçeride AB sürecinin de desteklediği bir sivilleşme yaşanıyordu. Türkiye'de kamuoyunun desteğini almış tek partili bir hükümet vardı, yani istikrarsız koalisyon dönemleri geride kalmış, darbe söylentileri azalmış daha sivil bir demokrasiye sahipti artık Türkiye. İşte tüm bunlar Türkiye'nin dış politikada daha esnek davranabilmesine ve hareket alanının daha genişlemesine yol açmıştı. Değişen bu konjonktür ABD tarafından yeterince algılanamadığı için Bush döneminde bir çatışma yaşandı. Obama bunu fark etti, artık herşey değişmişti. ABD, tek kutuplu bir dünya yaratamayacağını gördü.

Barack Obama'nın, başkanlık seçimleri öncesinde Ermeni diasporası ile sıkı bağlar kurmuş olduğunu, hatta Diasporaya devlet politikasını değiştirme vaadinde bulunduğunu biliyoruz. Bu noktada, Diaspora ile kurulan söz konusu bağın, Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilere yansımaları nasıl olur?

Obama'nın seçimler öncesi verdiği vaatlerden bir tanesi de söz konusu Ermeni meselesi ile ilgiliydi. Elbette bu aynı zamanda Türkiye'nin temel endişelerinden bir tanesiydi. Yani seçilmeden önce Obama'ya yönelik temel endişemizin bu olduğunu söyleyebilirim, açıkçası başka herhangi bir endişemiz yoktu. Sırf bu nedenle Obama'nın Türkiye açısından iyi bir başkan olup olmayacağı konusunda akıllarda bir soru işareti oluştu. Fakat daha sonraki süreçte, Türkiye bu sorunu çözmesi gerektiğinin farkına vardı. Zaten "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde bunun da kalıcı olmaması gerektiği Türkiye'de biliniyordu. Yani bu sorunla Türkiye daha fazla yaşamalıydı. Çünkü komşularınızla olan sorunlarınızı çözdüğünüz ölçüde güçlü olabilirsiniz.

Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaş sonrasına sadece iki sorun kalmıştı; birisi Ermeni sorunu, bir diğeri de Kürt sorunu yani güvenlik sorunu. Dolayısıyla Türkiye bu iki sorunu da çözerse Türkiye'nin ABD ile ilişkileri bizim adımıza daha iyi bir noktaya ulaşacak: Türkiye'nin ABD'nin desteğini isteyeceği bir alan kalmayacak. Çünkü bunlar dışındaki alanlar hem Türkiye için ikincil derecede önem taşımakta hem de Türkiye'nin kendi başına çözebileceği boyutta. Türkiye bunları çözmeliydi, çünkü bunlar Türk Dış Politikasını zorluyor ve hareket alanını kısıtlıyordu dışarıda. Bu noktada Ermeni açılımını gerçekleştirmek gerekiyor. Belki bugün için gerçekleşmeyeceğini bilmiyoruz ama şöyle bir süreç içinde olduğumuzu da söyleyebiliriz: Artık bu konuşulabiliyor. Ortak komisyonlardan bahsedilebilmesi bile Ermeniler adına bir geri adım olarak değerlendirilebilir. Çünkü hem Diasporanın hem de Ermenistan'ın kesin bir duruşu vardı ve bunun kesinlikle müzakere edilemeyecek bir konu olduğunu söylüyorlardı. Bugün müzakere etme noktasındayız, tüm dünya da kenara çekilmiş bu durumu, sonuçta ne çıkacağını izliyor. Sonuçta

bu böyle olmamış da olabilir ve böyle bir sonuç çıkarsa Ermeniler bunu kabul etmek zorunda kalacaklar.

Ermenistan ile yaşanan bu sürecin bir de Azerbeycan boyutu var. Bu konuda neler söylersiniz?

Türkiye açısından Azerbeycan da çok önemli bir ülke. Çok çok önemli bir ülke, hayati açıdan, stratejik önemi bakımından önemli. Orta Asya'ya açılan kapınız olan bir ülke Azerbeycan. Etnik olarak da yakınlığınız olan bir ülke Azerbeycan. Bu noktada güvenlik kaygılarımı görmezden gelebileceğiniz bir ülke de değil Azerbeycan. Türkiye bunun için Karabağ sorunu sürekli gündeme getiriyor ve ABD'nin de birşeyler yapması gerektiğini vurguluyor. 2009'da Aralık ayı başında, Obama, onay sürecinin beklenmeden bunun halledilmesi gerektiğini söylemiş olsa bile bu halen parlamentoda bekliyor. Yani Türkiye, Ermenistan'ın bir adım atmasını ya da müzakerelerin bir aşama kaydetmesini istiyor. Ermenistan'ın Karabağ işgalinin bitmesi ve Ermenistan'ın buralardan çekilmesi isteniyor. Daha sonraki hayati konu ise Dağlık Karabağ'ın statüsü konusudur.

Dağlık Karabağ noktasında ABD'nin duruşunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu noktada ABD'nin sürece daha fazla müdahale edeceğini zannetmiyorum. Çünkü ABD açısından da Azerbeycan önemli bir ülke. ABD bu sürece fazla müdahale edip Azerbeycan'ı da karşısına almak istemiyor, çünkü bu Azerbeycanı daha fazla Rusya'ya ve İran'a yaklaştırıyor. ABD bu noktadaki müdahalelerinin olumsuz sonuçlarını yavaş yavaş görmeye başladı, bu noktada o da bir tereddüt yaşıyor.

Bu noktada, Rusya'yı ve özellikle Türkiye ile gelişen ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türk-Rus ilişkileri ilerledi, yani Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin geri dönülmez bir noktaya geldiğini görüyoruz. Bir rekabet ilişkisinden çıkılıp bir işbirliği ilişkisinin başladığını söyleyebiliriz. Ekonomi ve enerji alanında... Bugün Türkiye'nin enerji ihtiyacının %65'ini Rusya'dan karşılıyor olması, Türkiye'nin Nabucco'dan hemen sonra Güney Akım'a destek vermesi; Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin hangi boyuta geldiğini göstermek açısından önemli.

Türkiye'nin komşularıyla, örneğin İran'la ya da Suriye'yle olan ilişkilerinde pozitif gelişmeler yaşandığını gözlemliyoruz. Özellikle Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Dış İşleri Bakanı olması sonrasında bölgeyle sıkı ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu ilişkilerin ABD'de ne gibi yankıları oluyor? Barack Obama ve ABD yönetiminin bu gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini düşünüyorsunuz?

Türkiye'nin Suriye'yle, İran'la ilişkilerine baktığınızda; sanki burada bir farklılaşma olduğu görülüyor. Ama bu ABD ile ikili ilişkilerimize zarar verecek bir boyutta değil. Yani Türkiye'nin Suriye ve İran'la ilişkileri Türk-Amerikan ilişkilerine zarar verecek boyutlarda olmadığı zirveden çıkan olumlu atmosferden de anlaşıldı. Türkiye'nin son zamanlarda bölge ülkeleriyle geliştirdiği bir ilişki modeli var. Bu, yüksek düzeyli stratejik iş birliği konseylerine devam etti, Suriye ve

Irak'la. Türkiye'nin Suriye'yle kurduğu çok boyutlu ilişkiler aslında sadece Türkiye ve Suriye için iyi olan yani, sadece iki ülkenin çıkarına olan ilişkiler olmadığını da görmekteyiz. Bu ilişkilerin hem bölgesel aktörlere, hem de küresel aktörlere olumlu yansımaları var. Artık Suriye bölgesel sorunlara daha olumlu yaklaşıyor, mesela Lübnan'ın istikrarına ilişkin daha olumlu bir tavır ortaya koyuyor, Filistin sorununa ilişkin tutumu eskisi kadar değil. Yani daha pozitif bir Suriye'ye doğru gidiyoruz. Dünya ile sorunlarını çözmeye çalışan, Arap dünyasıyla daha az sorun yaşamaya çalışan bir Suriye'den söz edebiliriz bu anlamda. Bu Suriye'nin İran'la ilişkilerini tamamen bitirdiği anlamına gelmese de eski noktada değiliz, 3-5 sene önceki Suriye'nin yerine daha farklı bir Suriye olduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki Türkiye Suriye ile ilişkilerini geliştirirken, ABD'de sadece izlemiyor, ABD 'de Suriye ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor.

Obama sonrası dönemle, Türkiye'nin dış politikaları arasında benzerlikten söz edebilir miyiz?

Benziyor diyebiliriz. O da tüm aktörlerle ilişki kurmaya çalışıyor, yani Obama'nın da son 1 yıldır, 2009 yazından beri Suriye ile gizli görüşmeler yapmaya çalıştığını biliyoruz. Dolayısıyla Suriye ile ABD ilişki kurmaya çalışan bir ülke. Yani Türkiye'nin hem Suriye ile olan ilişkilerinin olumlu yansımaları Suriye – Irak gerginliğinde de ortaya çıktı. Suriye-İrak gerginliğinin tırmanmasının önlenmesi Türkiye'nin girişimleri sayesinde olmuştur. Türkiye mesela Irak'ın bu kurduğu ilişki modeli çerçevesinde tüm aktörlerle de ilişki kurabiliyor, hem Irak'ın istikrarına katkıda bulunuyor, bu hem Türkiye'nin yararına hem tüm yerel aktörlerin yani ülke içi aktörlerin hem de Irak'ın istikrarını en çok arzulayan ABD 'nin yararınadır. ABD hep şöyle bir kaygı taşımıştır: Irak bir Vietnam olacak mı? Irak, ABD'nin gündeminden çıktı neredeyse. Bugün Amerika'da Irak'ın tartışılmadığını görmekteyiz. Oysa 1 yıl önce her gün Irak tartışılıyordu. Irak'ın istikrarını sağlamasında Türkiye'nin katkıları göz ardı edilemez. O nedenle, Türkiye'nin bu ilişkilerini sadece kendisi için yarar sağlamadığını hem diğer ülkeler hem de bölgenin istikrarı açısından önemli katkıları olduğunu ve bununda Amerika aleyhine olmadığını görüyoruz. İranla ilişkilerimizi de aynı şekilde yorumlayabiliriz. Türkiye bu ilişki sayesinde İran'ın dış dünya ile pozitif ilişkiler kurmasını sağlamaya çalışıyor, bunu ne kadar başarabildiğimizi henüz bilmiyorum ama şu kadarını söyleyebilirim; mesela en son Uranyumun depolanmasına ilişkin olarak Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı başkanı Baradey'in teklifinin önce reddedilmiş olmasına rağmen sonradan bu teklifi düşünelim, bu teklif üzerinde çalışalım demesi İran'ın önemli. Yani Türkiye'de Uranyumun depolanması, Uranyum değişiminin Türkiye'de gerçekleşmesinin kabul edilmesini belli ölçüde Türkiye'nin başarısı olarak da niteleyebiliriz. Bugün İran nükleer enerji dışında daha başka amacı olmadığını defalarca söylüyorsa burada Türkiye'nin bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye kesinlikle İran'ın nükleer silah elde etmesine bölgede tüm ülkelerin nükleer silaha sahip olmasını istemediği gibi İran'da nükleer silaha sahip olmasını istemiyor ve İran bunu çok açık ve net biliyor, yani Türkiye İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerini destekliyor. Bu da uluslar arası hukukun meşru saydığı bir hak olduğu için.

ABD tarihinde Demokratların, Cumhuriyetçilere nazaran daha ılımlı bir dış politika izlediklerini biliyoruz. Bu noktada Demokrat bir başkan olan Obama'nın başkanlığı süresince daha ılımlı politikalar izlemesini bekleyebilir miyiz? Sizce Barack Obama, aldığı Nobel Barış Ödülü'nü hak edebilecek mi?

Bu durum uluslar arası toplumun Obama'ya verdiği desteği gösteriyor aslında. Bir beklentinin hala devam ettiğini ve bu beklentinin oldukça yüksek olduğunu gösteriyor. Obama'nın bu ödül hak edip etmeyeceğini zaman gösterecek, çünkü bu Obama'nın tek başına gerçekleştirebileceği şeyler değil. Başkan çok önemli bir unsur yetkileri oldukça fazla ama burada ekibide, kamuoyuda,

karışacağı muhalefette önemli. Dolayısıyla Afganistan sürecinde bir geri adım yaşadık. İsrail’le ilişkili olarak daha ileriye gidemiyor. Tüm bunlarda burada bir sınır olduğunu gösteriyor, Obama’yı başarısız kılacak bazı faktörler var. Bunlardan bir tanesi: Afganistan’a asker gönderilmesine karşıydı, ama o kadar fazla tartışma vardı ki, mesela Eylül ayında orada bulunduğum süre zarfında asker gönderilmesi konusunun konuşulması, İran’daki sorununun da askeri olarak çözülmesi gibi konuların bu doğrultuda olması. Hala Bush’un ruhu Washington’da dolaşiyor. Çok homojen bir güvenlik ekibi olduğunu söyleyemeyiz. Bush’un güvenlik ekibi daha homojendi. Türkiye o anlamda daha homojen. Ama bunu Obama için söylemek mümkün değil. Bu nedenle Obama istese bile yapabileceği şeylerin sınırlı olduğunu düşünüyorum. Ama ABD’nin başarısız olma durumu yoktur. Yani Obama’nın başarısızlığı Amerika’nın başarısızlığı olacak. Başarısızlık Amerika için ciddi faturalarda gündeme getirebilir. Kimse Amerika’yı eskiye geri döndüremez. Tek kutuplu dünya yaratma politikasının koşulları değişti artık. Bugün Amerikalılarda bunu yazıyor. Post Amerikan World diye Ferid Zekeriya’nın bir çalışması var, “Amerikan sonrası dünya” diye bir kitabı var: Amerika olduğu yerde dursa bile yeni güçlerle arasındaki mesafe azaldı. Bu onun o hegomonik gücünü tartışmalı hale getirdi. Richard Haas’ın” nonpolarity” bir makalesi var: “Tek kutuplu Bush rüyasının bittiğinden” söz ediyor. Obama’nın başarılı olmasının Amerika’nın prestiji için önemli olduğunu, imajı açısından, Amerika’nın dünya ile olan ilişkisi açısından çok önemli, pozitif ilişkilerin önemli olduğunu düşünüyorum. Askeri politikaların uzun vadede azalacağını düşünüyorum. Dünya sivilleşiyor, dünyada insan hakları evrensel bir değer haline geliyor. Amerika bunun tersi bir politika izlemesinin gerçekçiliğinden söz edemeyiz. Bu Amerika’nın dünyadan soyutlanmasına yol açar, kazanımlarını kaybetmesine yol açar, çünkü o tüm dünyadaki etkisinin tartışmasını beraberinde getirir. ABD’nin Latin Amerika ile ilişkilerini yeniden kurabilmesi için daha yumuşak bir söyleme ihtiyacı var. Obama’nun mutlaka başarılı olması lazım. Latin Amerika’nın yarısı sosyalist, Anti-Amerikancı oldu. Bunu Bush yaptı. Dolayısıyla ABD açısından bakacak olursak bunun devam etmemesi gerekiyor. Ortadoğuda da böyle olur, dünyanın her yerinde bu böyle olur. Amerika’nın arzu ettiği bir şey olduğunu zannetmiyorum. O nedenle; Amerika’nın başarılı olmak zorunda olduğunu farketmediğini ve bunun için Türkiye’ye ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Türkiye’nin kurduğu ilişki modelinin İran’la da hatta Afganistan’la da kuracağını ve bunun da sadece Türkiye’nin çıkarına olmadığını, Amerika’nın da çıkarına olduğunu düşünüyorum. Türkiye mesela aynı ilişki modelini neden Türkiye Afgansitan’a asker göndermemesine rağmen bu ittifak zarar görmedi? Çünkü, Türkiye’nin Irak’ta istikrar sağlamasında ne kadar önemli rol oynadığını görüyoruz. Benzer bir şeyi Afganistan için de yapabilir. Hem Afganistan hem de Pakistan Türkiye’ye çok yakın ülkeler ve başka hiçbir ülke de yoktur Türkiye kadar bu ülkelere yakın olan. Afganistan ile Pakistan arasında da bir problem var. Hem bu ülkelerin kendi iç aktörleriyle, hem bu iki ülke içindeki istikrarın sağlanması, hem Pakistan ve Afganistan arasındaki sorunların çözümü açısından Türkiye’nin misyonu önemlidir. O nedenle Türk-Amerikan ilişkilerinin sadece Afganistanla arasındaki askeri işbirliğinin bitmediğini düşünüyorum. Çünkü orada yapılacak işler sadece askeri işler değildir. Afganistan’daki istikrarın sağlanmasının tek yolunun siyasi araçları iyi kullanılmasıyla gerçekleştirilebileceğini düşünüyorum, bu anlamda Türkiye önemli bir rol üstlenebilir.

Önemli Not: Bu röportaj Politik Akademi Projesi çerçevesinde Okan Yüksel, Elif Akın ve Tuğrul Sarıkaya tarafından yayına hazırlanmıştır.